

jedná většinou o velmi precizně zpracovaná mapová zobrazení s celou řadou detailů. Prakticky se plánu některých moravských měst (Vyškov na Moravě, Slavkov u Brna) pokusil s úspěchem využít například už Miroslav Plaček.⁴ Je na nich totiž mnoho detailů, které odborná veřejnost bezesporu ocení. Pro usnadnění práce s Nicolaiovou sbírkou by bylo velice přínosné sestavit rešerši obsahu jednotlivých svazků a přednostně identifikovat sekce zaměřené zejména na české země, které jsou mnohdy původními zpracovateli dochovaných svazků nesprávně zařazeny do jiných lokalit a mohou být pro čtenáře matoucí. Ať už se tohoto úkolu někdo z odborníků ujme či ne, nelze pochybovat o tom, že tzv. Nicolaiovu sbírku bohatě využije i památková péče ke své činnosti.

David MERTA; Michaela TVRZŇÍKOVÁ

■ Poznámky

4 Miroslav Plaček, Urbanismus moravských měst pozdního středověku a jejich fortifikace, *Archaeologia historica* 25, 2000, č. 1, s. 61–76.

Konfiskované osudy

UHLÍKOVÁ, Kristina (ed.). *Konfiskované osudy: Umělecké památky z německého majetku získaného československým státem a jejich severočeskí majitelé = Konfiszierte Schicksale: Kunstdenkmäler aus deutschem Besitz, erworben durch den tschechoslowakischen Staat, und ihre nordböhmischen Besitzer*. Překlad Stefan Bartilla. Praha: Artefactum, 2019. ISBN 978-80-88283-24-9.

Na začátku roku 2020 se na trh dostala důležitá kniha o státním majetku získaném podle dekretů prezidenta republiky 12/1945 Sb. a 108/1945 Sb. Kniha shrnuje velkou sumu znalostí získaných během několika let fungujícího grantového projektu.¹ Proto obsahuje rozsáhlou teoretickou část, a vedle ní i část katalogovou, připravenou při příležitosti stejnojmenné výstavy v Domě národopisců Jany a Josefa V. Scheybalových (takzvané Staré fary) v Jablonci nad Nisou, na níž se ve dnech od 1. října do 15. prosince 2019 prezentovaly artefakty takto konfiskovaného majetku (výstava má být přenesena i do Liberce). Na první pohled je kniha dobře zpracovaná – v řadě textů kolektivu autorů pojednává o poměrně složitém tématu. V tomto ohledu je velmi vítaný přehledný obsah s vyznačením autorského přínosu, přehlednost zvyšuje připojený rejstřík a vzhledem k zaměření je „samozřejmostí“ téměř ekvivalentně dvojjazyčná česko-německá úprava (delší přeložené texty, stejně jako německá varianta titulu, jsou sázeny menším písmem).

Rozsáhlá teoretická část provede čtenáře poměrně složitým a překotným vývojem institucí, které se podílely na záchraně majetku nesmírného kulturního významu, od Sekretariátu pro evidenci a záchranu uměleckých památek organizovaného kulturní komisí České národní rady (resp. Zemského národního výboru) přes meziresortní Národní kulturní komisi (dále NKK) po Státní památkovou správu (dále SPS). Líčí vývoj až do reformy roku 1958, s naznačením základních změn provedených na přelomu 50. a 60. let. Studie se zabývá situací v regionu dnešního Libereckého a Ústeckého kraje, a ačkoli explicitně nezmiňuje žádné časové omezení, dle obsahu spočívá těžiště knihy v období let 1945–1953. Pod řízením SPS se veškerý státní majetek dočkal prvního kvalitního soupisu v podobě tzv. černých knih a je symbolické, že po revizi mobiliárního fondu státní památková péče „ztratila“ zájem o služby dříve velmi aktivního zaměstnance NKK Josefa Scheybala.² Studie věnovaná následnému vývoji je již jakýmsi dodatkem, přesto však velmi potřebným, protože zvláště reforma z roku 1958 (dokončená po roce 1960) nemála zamíchala státním majetkem a znalost jejích parametrů je klíčová pro pochopení současného stavu mobiliárních fondů.

Teoretické studie mají charakter syntéz dříve publikovaných poznatků, naopak za objevené lze označit 19 případových studií zařazených do dvou kapitol nazvaných *Konfiskované památky – konfiskované osudy aneb Příběhy majitelů a jejich předmětů I. a II.* V první části je zařazeno 9 objektů konfiskovaných podle dekretu 12/1945 Sb. a v druhé je zmíněno 10 majitelů zasažených dekretem 108/1945 Sb. (nebo 100/1945 Sb.). S některými jmény se setkáváme v české literatuře poprvé. Uváděné objekty jsou sice dobře známé, ale jejich poslední majitelé, kteří se často majetku ujali teprve během války, se dosud v literatuře příliš neobjevovali, v případě rodin z druhého oddílu je to obdobné. Za všechny stačí uvést případ sbírky lékárníka Emanuela Machytky (1874–1950), která tehdy udělala velký dojem na stálého pověřence NKK Josefa Scheybala, přesto se o Machytkově osobě dozvídáme poprvé až v této knize.

V druhém oddíle (*Konfiskované památky – konfiskované osudy aneb Příběhy majitelů a jejich předmětů II*) se čtenář setkává se zkratkami, které odkazují na zestátněné fondy. Tyto „Scheybalovy

■ Poznámky

1 Hledání provenience movitých kulturních statků zestátněných v roce 1945 občanům německé národnosti v severočeském regionu (NAKI II). Srov. *Konfiskované památky*, <http://www.konfiskovanepamatky.udu.cas.cz/>, vyhledáno 21. 4. 2020.

2 Josef Scheybal (1897–1967) byl klíčovou postavou nakládání s konfiskovaným majetkem v období 1945–1953, ať se jednalo o soupisy na místě nebo o převážení nejvyšších kvalitních předmětů do sbíren a následné péče. Přestože publikace *Konfiskované osudy* podává problém mnohem komplexněji a pramenná základna je zde podstatně pestřejší, bezpochyby tvoří korespondence a zprávy o činnosti zasílané Scheybalem Zdeňku Wirthovi důležitý pilíř projektu a knihy.

zkratky“ jsou autentickým dědictvím průkopnické doby státní péče o konfiskované památky (podobné zkratky-signatury užíval i architekt a památkář Alfréd Píffl v Ústí nad Labem),³ ovšem již při provádění revize fondů SPS byly pro soupisovou komisi těžko srozumitelné a po dokončení evidence tzv. černými knihami se užíval jako základní identifikace „místo a jméno“ (osoby či instituce) – toto značení ovšem na rozdíl od zkratk není nutně unikátní a na Sychrově je zpravidla doplněno o originální číslo svozu. Díky projektu Konfiskovaných památek jsme schopni za vynaložení přiměřené námahy spojit současné fondy s těmito zkratkami; proto je škoda, že v knize došlo k propojení mezi zkratkami a současným značením jen sporadicky a nedůsledně. Pouze Petr Janák v kapitole věnované majetku rodiny Kluge upozorňuje na soudobou evidenci (slovní značení), dále pak Ivo Habán ve studii o rodině Richterů uvádí vedle zkratk také čísla svozů (s. 253–254), ovšem výčet čísel není úplný a čtenář nemá šanci dovodit, jaké číslo patří k jaké zkratce, navíc se zde naneštěstí objevilo i několik nesrovnalostí.⁴ Vzhledem k provenienčnímu zaměření publikace by tyto údaje mohli čtenář oprávněně očekávat.

Jednotlivé případové medailonky v Příbězích majitelů končí s popisem státní správy roku 1953 (1958), což je zcela pochopitelné, jelikož rokem 1958 končí možnost téma studovat ve fondu SPS (a SPS dodatky) a případný budoucí badatel bude muset vytěžovat regionální zdroje. Nicméně vzhledem k tomu, že kolektiv autorů si nikde nevytyčil horní časovou hranici a v úvodních studiích je připomenuta i reforma roku 1958 a její realizace v 60. letech, je jisté nebezpečí, že by čtenář mohl situaci chápat tak, že po roce 1958 nastalo jakési klidové období. U většiny studií je to čtení mezi řádky, nicméně např. v kapitole *Riedelové, sklářští magnáti z Jablonecka* píše Martin Bakoš vysloveně zavádějícím způsobem o ukončení „celého redistribučního procesu v roce 1958“ (s. 327). Závěr o klidovém období po roce 1958 by byl bohužel příliš optimistický.

Aby byla jasná podstata výše zmíněné výtky, dodávám krátkou statistiku majetkových změn na příkladu fondu mobiliáře ze Sychrova, původně získaného jako konfiskát po Walteru Riedelovi (Scheybalova zkratka „RIP“, svozové č. 62 Příchovice/Polubný – Riedel):⁵ v Riedelově vile bylo roku 1947 převzato 321 položek (krom Sychrova byla část odvezena na Hrubý Rohozec), podle černé knihy z října 1955 měl fond na Sychrově 250 položek, do roku 1958 bylo ze Sychrova odvezeno 19 položek (viz tabulku M. Bakoše, s. 327). Dnes je ve správě na Sychrově 54 položek, tedy celých 177 položek bylo v období 1962–1976 ze Sychrova převedeno – z toho 78 položek podnikům obchodujícím se starožitnostmi (Artii či Klenotům), tzn. 31 % fondu stát po reformě do roku 1964 prodal soukromníkům. Naopak opti-

mističtější částí statistiky je, že novou evaluací hodnot se celým 85 předmětů (34 %) dostalo nejvyšší ochrany (označení zeleným křížkem).⁶

Připojený katalog 97 předmětů, vybraných ze sbírek státních institucí jako ukázka současného stavu kdysi konfiskovaného majetku, plní v knize svou funkci, je vhodně doplněn o řádkový popis ze soupisů NKK (pokud existuje), k heslu patří fotografie, je uveden původní majitel a současný inventurní číslo, dále popis zasazující předmět do dobového kontextu. Zásadní problém je pouze u předmětů s katalogovým číslem 70–73 ze SZ Hrubý Rohozec, které měly být konfiskovány W. Riedelovi. Rozhodně se nejedná o předměty ze svozů RIP ani RDLP, u kterých je ve studii vlastnictví prokázáno. Předměty pocházejí z majetku převzatého v bytě F. L. Riegla v Jablonci nad Nisou.⁷

K obecnějšímu problému: V teoretické části se kniha téměř nevěnuje problematice konfiskace archivního materiálu, což je do jisté míry pochopitelné, protože konfiskace archiválií probíhala do značné míry samostatně a nezávisle na památkové péči spojené s NKK (pod Státním zemědělským archivem vedeným Václavem Černým);⁸ přesto je pravda, že na tomto poli zůstává jistý dluh „nadresortního nadhledu“ – NKK si osobovala pravomoc nakládat s osobními písemnostmi. Doposud ale nikdo spolehlivě neodpověděl, co to znamenalo při realizaci konfiskace, zejména právě u „nezemědělských“ konfiskátů. Tak například v kapitole o Richterově rodině nalezneme povedenou zmínku o určení písemností V. Rudovi do jeho nového libereckého archivu, ovšem například též rozsahem zajímavá pozůstalost Emanuela Machytky skončila ve sběrně NKK na Sychrově. Nasnadě je tedy otázka: existoval v tom nějaký systém?

Kniha však upozornila již v úvodu na zcela zásadní problém (s. 14–15): Jaké jsou relevantní důvody omezení přístupnosti konfiskovaných osobních písemností? S osobními písemnostmi se pojí jejich paradoxní konfiskování jako „zemědělského majetku“ podle § 4 dekretu 12/1945 Sb.,⁹ nicméně státní vlastnictví (soudně nikdy nezpochybněné) nezabavuje správce povinnosti vyhodnotit případný zásah do osobnostních práv písemnostmi dotčených osob. Je promarněnou příležitostí, že se projektu ve spolupráci s pobočkou Státního oblastního archivu Litoměřice v Děčíně, který disponuje vazbami na rodiny, nepodařilo najít *modus operandi*¹⁰ mezi badatelem, správcem (majitelem) a rodinou. Ačkoliv nelze pochybovat, že všechna omezující opatření přijal ve douci archivu kvůli ochraně rodin, lze souhlasit s autory knihy, že přílišná opatrnost také může pověst rodin poškodit. Vzhledem k existujícím představám v široké společnosti o „německé šlechtě“ není vyloučen vznik dojmu, že rodina má co skrývat z temné nacistické minulosti. Přitom např. u Marie

■ Poznámky

3 Alfréd Píffl (1907–1972) byl architekt, který po válce spravoval muzeum v Ústí nad Labem a v okolí města sepisoval a zachraňoval konfiskovaný majetek.

4 V hlavičce kapitoly je uveden výčet fondů prokazatelně spojených s Richtery, včetně fondu značeného zkratkou STK, který prokazatelně značí majetek z bytu po vdově Marii Richterové v Liberci (současné číslo svozu 145). V textu však autor fond STK neuvádí, naopak oproti hlavičce uvádí fond FNOL, který označuje majetky svezené z libereckých bytů, u kterých je původní vlastnictví dnes již nezjistitelné.

5 Jako zdroj slouží krom eliminačního soupisu J. Scheybala především černá kniha: SZ Sychrov, archiv základní evidence, doklad 62 RIP Riedl W. Příchovice.

6 Křížkování je dodnes jeden z vizuálně nejvýraznějších pozůstatků nového hodnocení mobiliáře po roce 1958; „státní kulturní majetek“, který hodnotícím procesem prošel úspěšně a byl mu uznán status „kulturní památky“, byl označen křížkem jak fyzicky, tak v evidenci (černé knize). Pouze předměty označené zeleným nebo žlutým křížkem (nevjasněné vlastnictví kvůli nároku cizího státního příslušníka) musely zůstat národním majetkem, ostatní mohly být prodány či vyřazeny.

7 Původ v ZEMF Hrubého Rohozce veden jako Jablonec nad Nisou – Riedel s poznámkou Jablonec – Riegel, Scheybal v Jablonci eliminoval majetek v bytě řídícího učitele Františka Ladislava Riegla (eliminační seznam jsem neviděl) a provenienční vazba této majetkové podstaty na Waltera Riedela není prokázána. Část tohoto majetku z Jablonce vykazuje vazbu na skláře Heinricha Hoffmana, zemělého roku 1939, což sice zcela nevyvrací vazbu na Waltera Riedela, ale ani ji to nedokazuje. Předměty byly na výstavu vybrány nejspíše na základě záměny jmen. Pokud je moje podezření správné, je to největší chyba knihy, ale zároveň zde je jedno pozitivum: díky projektu spojenému s knihou jsme vůbec schopni tyto problémy odhalovat a naše představy o provenienci upřesňovat.

8 Příspěvek na toto téma z poslední doby představuje práce Jana Kahudy, *Problematika rodinných archivů v Čechách. Příklad rodinného archivu Metternichů. Kapitola z dějin soukromého archivnictví* (dizertační práce), FF UK, Praha 2015.

9 Srov. Otto Chmelík, *Výhledy šlechtického archivnictví v českých zemích na příkladu děčínských fondů*, in: *Archivy, člověk a krajina*, Praha 2016, s. 33–41.

10 Autorům (s. 14) se údajně dostalo omezení s vysvětlením, „že není etické nahlížet do rodinných dokumentů a korespondence osob, kterým byly tyto písemnosti násilně odebrány (...)“, a u toho také skončili. Je ale patrné, že by bylo třeba ještě dále precizovat především to, za jakých podmínek badatel může nahlédnout a jestli v nějakém bodě přichází v úvahu povolení ze strany rodiny.

Kinsky-Preysingové, majitelky zámku na Sloupu a švagrové antinacisty a berlínského biskupa Konrada Preysinga, její příběh je v knize rovněž zaznamenán, nejspíše o žádném zapletení s nacismem nemůže být řeč.

Závěrem lze konstatovat, že se jedná o povedenou knihu, která jednak podává shrnutí proběhnulšího projektu a již publikovaných poznatků, zároveň přináší i mnoho objevného, a konečně si na jejím základě lze utvořit představu o tom, kudy se následné bádání v této oblasti může vydat. Kniha je důležitým zdrojem informací pro zájemce jak o problém konfiskací na základě Benešových dekretů, tak o dějiny státní památkové péče po 2. světové válce; rovněž tak poslouží zájemcům o německé (šlechtické i nešlechtické) elity během války a po ní, a v neposlední řadě také badatelům na poli provenience kulturního majetku.

Adam REJHA

Kniha o Klárově – unikátní autorský a vydavatelský počín

MADĚRA, Petr. *Klárov. I. Klarův ústav*. Praha: Česká geologická služba, 2019, 136 s. ISBN 978-80-7075-965-3.

Stává se pouze ojediněle, aby byla některé méně známé pražské budovy, její historii, stavebnímu vývoji včetně okolí a příslušnému kulturnímu kontextu věnována celá kniha. A přírodovědci investují úsilí do takového kulturního přesahu pravděpodobně poprvé. I v těchto souvislostech je třeba ocenit monografii *Klárov. I. Klarův ústav*, která se zabývá méně známou, avšak historicky významnou pražskou budovou.

Knihu vydala vloni Česká geologická služba, která v areálu dřívějšího Klarova ústavu slepců od 90. let sídlí a v roce 2019 slavila 100 let od svého založení.

Stavba důstojně působící empírové budovy na dnešní adrese Klárov 3 byla symbolickým završením celoživotního úsilí Aloise Klara (1763–1833), průkopníka evropského formátu v péči o slabožraké a nevidomé a zakladatele a prvního ředitele Ústavu pro zaopatření a zaměstnání dospělých slepců (1832). Klarovým cílem bylo naučit nevidomé dovednostem, kterými by se mohli sami žít – institut sociálního pojištění totiž v jeho době neexistoval. Již v roce 1807 patřil Klar ke spoluzakladatelům soukromého výchovně-vzdělávacího Ústavu pro slepé děti na Hradčanech, první takové instituce v habsburské monarchii a osmé v Evropě. Kniha je tak pře-

devším poctou tomuto filantropovi a jeho následovníkům.

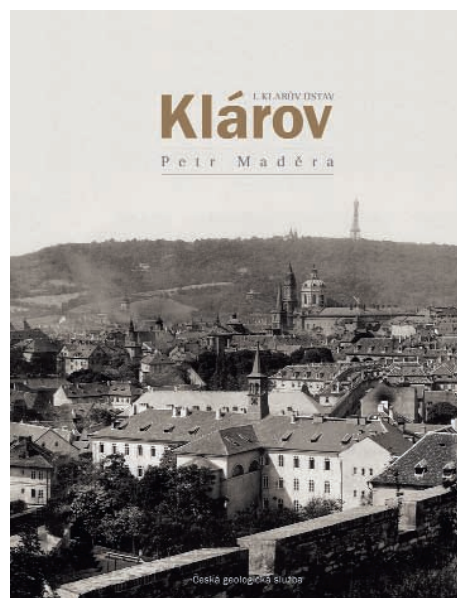
Symbolický význam klárovské budovy autor vyzdvihuje hned v úvodu: „*Málokdo z nás, kdo dnes chodíme těmito prostorami, si ... uvědomuje, jaká obětavost, nezměrná píle, nezištnost, víra a lidumilnost tří generací Klarů, jejich spolupracovníků a pokračovatelů je navždy vložena v hlubokých základech zdejší stavby.*“

První kapitola, nazvaná Místo pod Bruskou, detailně pojednává o nejstarším i novějším vzhledu Klárova a jeho osídlení, jak se vynořuje ze starých legend a kronik. Nastíněna je přímá vazba místa na kněžnu Libuši i sv. Václava. Čtenáři i pravidelní chodci, kteří se ubírají z Klárova na Pražský hrad vždy potměným a podivně zapadlým parčíkem pod Starými zámeckými schody, mohou být potěšeni vysvětlením nezvyklého a nepřírodního terénního reliéfu místa – jde o část staré těžebny cihlářské hlíny (s. 11). Snad si také při své procházce Klárovem uvědomí, že kdesi v podzemí pod jejich nohama teče Brusnice.

Následující kapitola Otec slepců a básníků je věnována životu Aloise Klara, zejména jeho pedagogické dráze a soustavné péči o slabožraké a nevidomé osoby, jakož i líčení událostí z osobního života. Čtenář se dozvídá o jeho významu jako pedagoga, inspirátora a snad i tajného mecenáše básníka Karla Hyneka Máchy (mecenášství předpokládají literární badatelé na základě nepřímých důkazů, přímý doklad zatím nebyl nalezen). V knize čtenář dokonce nalezne i verše, které Karel Hynek Mácha Aloisi Klarovi věnoval. Dočítáme se také, že tématu vztahu těchto dvou výrazných osobností se badatelsky věnovali Otokar Fischer a Pavel Eisner, dva z nejvýznamnějších kulturních hybatelů v našem prostoru.

Kapitola Paul Klar der Sohn podrobně zpracovává život a kulturní styky na nejvyšší úrovni Klarova prvorozeného syna Pavla Aloise, jakož i jeho následnickou činnost ve funkci ředitele slepeckého ústavu a širokou činnost charitativní. Byl to právě Pavel Alois Klar, kdo prosadil výstavbu nynější klárovské budovy, jak se dozvídáme v kapitole Stavitelem empírového ústavu. Součástí této kapitoly jsou dobové fotografie ušlechtilé vyhlížející ústavní zahrady. Na práci Pavla Aloise Klara navázal jeho syn Rudolf Maria Klar (1845–1898), kterému je věnována kapitola Poslední z rodu Klarů.

Následující kapitola Ve dvacátém století líčí mj. vybudování druhé budovy ústavu, dnes poněkud chátrajícího objektu naproti Strakově akademii. Slavnostního položení základního kamene této druhé budovy ústavu se zúčastnil sám císař František Josef I. Pro literární nadšence bude jistě zajímavostí spojení Klárova s Franzem Kafkou. V klárovském ústavu si totiž našla své přátele Kafkova nejmladší sestra Ottla,

jak je zdokumentováno v jednom z Kafkových dopisů, jehož příslušná pasáž je v knize přetištěna.

Poslední kapitola knihy má název Empírová budova a její výzdoba a je koncipována jako podrobný průvodce určený především návštěvníkům ústavní kaple sv. Rafaela.

Petr Maděra (* 1970) je vystudovaný krajinný inženýr a zaměstnanec České geologické služby. V literatuře je jeho jméno spojeno zejména s poezií, je ale také autorem románu a řady odborných publikací. S geologií a přírodními vědami má tedy společného mnohem víc než jenom knihu *Klárov*. Za zmínku stojí také to, že tématu nevidomých se Maděra věnuje ve své literární kariéře již podruhé. Jeho první prací s touto tematikou byl strhující román Černobílé rty. V knize o Klárovu vytvořil díky tvůrčímu a pečlivému, až minucióznímu přístupu mimořádně objektivní, vysoce kultivované a svěží dílo uměřeného rozsahu, doplněné unikátními historickými fotografiemi a plány. Rozsáhlé práci s literárními i dalšími zdroji, výběru bohatého obrazového doprovodu a vlastního dokumentaristického psaní se při její přípravě věnoval více než rok. Doufejme, že avizovaný volně navazující druhý díl publikace *Klárov*, který by se měl věnovat historickému vývoji celého území Klárova včetně dalších významných staveb, na sebe nenechá dlouho čekat.

Zdeňka PETÁKOVÁ